

The legendary and mysterious *matzevahs* in Szczebrzeszyn

The author deals with the *matzevahs*, mostly of famous people in the Jewish cemetery in Szczebrzeszyn. Legends and stories of individual graves, passed through generations in the Jewish community in Szczebrzeszyn before World War II, compares the information given on post-war commemorative plaques set in the cemetery, and also circulated in contemporary publications, including the Internet. Then confronts all this information with historical facts.

Paweł Sygowski (Lublin)

Jeszcze o „Taryffie Głóv Żydowskich” w województwie lubelskim z 1778 r.

W roku 2002 ukazał się artykuł omawiający oblatowany w 1778 roku w Księgach Grodzkich Lubelskich dokument poboru pogłównego od Żydów województwa lubelskiego¹. Decyzja o poborze została podjęta na podstawie uchwały sejmowej z 1775 r., ale jak można rozumieć sam pobór został przeprowadzony dopiero w pierwszej połowie 1778 r. Czwartego lipca tego roku „Lustrator przysięgły Johannes Paprocki” sporządził dokument „Taryffy”, który następnie wniósł do Ksiąg Grodzkich Lubelskich². W dokumencie tym odnotowano liczbę Żydów w 21 kahałach – z 36 kahałów znajdujących się w tym czasie na terenie województwa lubelskiego³. Ówczesne województwo, po zwrocie Polsce przez Austrię w lutym 1776 r. części zagarniętych ziem – m. in. z Biłgorajem, Frampolem, Gorajem, Janowem, Modliborzycami i Zaklikowem – odzyskało swój przedrozbiorowy kształt⁴.

Oblatowany dokument jest wyjątkowo interesujący ze względu na to, że lustrator sporządził bardzo szczegółowy wykaz miejscowości wchodzących w skład każdego z kahałów, wraz z ilością osób opłacających w niej pogłównę. Kahały wpisane w kolejności alfabetycznej to: baranowski z 24 wsiami, biskupicki z 1 wsią, cze-miernicki z 10 wsiami, głuński z 7 wsiami, kazimierski z miasteczkiem Wąwolnica i 27 wsiami oraz karczmą „Zaberdo”(?), końskowolski z 12 wsiami, kurowski z miasteczkiem Michów i 21 wsiami oraz karczmą „Kłoda”, kahał „kalinowski” („miasteczko Kalinowszczyzna”), kahał kocki z miasteczkami Serokomlą, Wojciechowem, Adamowem i 40 wsiami, lubelski z 44 wsiami i 5 karczmami („Osowa”, „Dębowa”, „na Tatarach”, „na Sporniku”, „Siebiszów”), łukowski z miasteczkiem Sero-

S. Jop, *Taryffa głóv żydowskich w województwie lubelskim z 1778 roku* [w:] *Religie, edukacja, kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi* (pod red. M. Surdackiego), Lublin 2002, s. 143-153.

Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Księgi Grodzkie Lubelskie RMO [dalej: KGrLub RMO], sygn. 432/ 21593, k. 96v-133v (*Lustrationem Capitum Judaicorum Oblata ... Taryffa Głóv Żydowskich w Woiewodztwie Lubelskim znay-duiących się ...*).

Liczba kahałów ówczesnego województwa lubelskiego określona na podstawie ich listy odnotowanej we wcześniejszym poborze – z 1765 r., opublikowanym przez J. Kleczyńskiego i F. Kulczyckiego w 1894 r. – zob.: J. Kleczyński, F. Kulczycki, *Liczba głóv żydowskich w Koronie z taryf roku 1765*, „Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności”, t. 1 (1894), s. 398.

W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna – dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 51.

czyn i 160 wsiami oraz karczmą „Kołodziej” i młynem „Myrcha”(?), markuszowski z 19 wsiami oraz karczmą „na Wymysłowie”, ostrowski z miasteczkiem Sosnowica i 21 wsiami oraz 3 karczmami („przy młynie Prokop”, „przy młynie Gościńcu”, „przy młynie Ruda”), piasecki z 33 wsiami i karczmą „Gęsia”, kahał „Piasecki przy Lublinie” („miasteczko Piaski”), kahał parczewski z 29 wsiami, radzyński z 34 wsiami i 2 karczmami („na Gościńcu Niewęglowskim” i „Gradowiec”) oraz młynem „Borowy”, siedlecki z 29 wsiami, wieniawski („miasteczko Wieniawa”), włostowicki („miasteczko Włostowice”) z 3 wsiami (w tym wieś Puławy), kahał zbuczynski („miasteczko Zbuczyn”) z 2 wsiami.

Jak zauważa Stanisław Jop, autor artykułu omawiającego tę „Taryffę”, kahały w niej wymienione położone były w ziemi łukowskiej i powiecie lubelskim (z wyjątkiem bełżyckiego, lubartowskiego i łęczyńskiego) – brak natomiast kahałów z powiatu urzędowskiego i 3 wymienionych wyżej z powiatu lubelskiego. Autor artykułu zwraca też uwagę, że dwa kahały – Włostowice i Zbuczyn – znajdowały się w miejscowościach, które faktycznie nie były miastami⁵, jednak i w dokumentach z XVIII w. miejscowości te czasem określano jako „miasteczko”⁶. Do ustalenia pozostaje kwestia czy w Michowie (30 Żydów opłacających pogłównie) i Wąwolnicy (18 opłacających) istniały już wówczas, jak sugeruje autor, przykahałki⁷. Brak tych miejscowości wśród wykazu kahałów województwa lubelskiego w 1790 r.⁸ Księgi metrykalne dla wyznania mojżeszowego zaprowadzono w Michowie w 1815 r., a dla Wąwolnicy w 1826 r.⁹, co może świadczyć o istniejących tam dopiero wtedy zorganizowanych już społecznościach żydowskich. Trzeba też zwrócić uwagę, że w „Taryffie” wymieniono jako „kahały” Kalinowszczyznę i „Piaski przy Lublinie”, o których wiadomo, że nie miały pełnej samodzielności – na pewno nie miały swoich cmentarzy – czyli były przykahałkami¹⁰.

Z innych miejscowości odnotowanych w tej „Taryffie” samodzielne gminy żydowskie z czasem powstały także w Puławach – około 1820 r.¹¹ (w 1778 r. wieś w kahałach włostowickim, wówczas podatek płaciło tu 18 Żydów), w Wąwolnicy – w 1

⁵ Jop, s. 144.

⁶ M. in.: KGrLub RMO, sygn. 21418, k. 444-448 [Włostowice]; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1845, s. 1172 [Zbuczyn].

⁷ Jop, s. 144.

⁸ Z. Guldon, L. Stepkowski, *Spis ludności żydowskiej z 1790 roku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” [dalej: BŻIH] 1986, nr 3-4 (139-140), s. 123-130. W oryginale spisu z 1790 r. w kahałach odnotowane są miejscowości określone jako „osady”, jednak autorzy nie wymieniają ich w opublikowanym zestawieniu.

⁹ *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, t. 1 (pod red. F. Cieślaka i M. Trojanowskiej), Lublin 1997, s. 201.

¹⁰ *Przykahałki* [w:] Z. Borzymińska, R. Zebrowski, *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 2, Warszawa 2003, s. 370-371.

¹¹ *Encyclopaedia Judaica*, Jeruzalem 1972, t. 13, s. 1381-1382; P. Sygowski, *Puławy* [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”, Lublin 1992 (m-pis ŻIH)].

ćwierci XIX w.¹² (w 1778 r. miasteczko w kahałach kazimierskim – 18 „głów”), w miasteczku Seroczynie – w 2 ćwierci XIX w.¹³ (w 1778 r. 58 płatników), w miasteczku Adamowie – zapewne w końcu XIX w.¹⁴ (w 1778 r. 6 płatników). Zapewne samodzielna gmina powstała też w miasteczku Sosnowicy, ale chyba dopiero w okresie międzywojennym¹⁵ (w 1778 r. 20 „głów”).

W „Taryffie” z 1778 r. zwracają uwagę kahały ziemi łukowskiej (łukowski, ra-dzyński, kocki, siedlecki). To co je wyróżnia to duża liczba „głów” w miejscowościach poza siedzibą kahału, szczególnie w kahałach łukowskim, w którym podatek opłacało 383 Żydów w mieście Łukowie oraz 980 Żydów zamieszkałych w 160 okolicznych wsiach i miasteczkach (razem 1368 „głów”). Był to wówczas największy kahał województwa, wyprzedzający liczebnością kahał lubelski – 790 „głów” w Lublinie i 193 w 44 okolicznych wsiach i 5 karczmach (razem 983). Kolejne kahały pod względem wielkości (od 587 do 414 „głów”) to: lubartowski, kraśnicki, radzyński, kazimierski i biłgorajski. Najmniejszymi kahałami (od 42 do 95 „głów”) były (w kolejności od najmniejszego): „Piaski przy Lublinie”, wysocki, biskupicki, włostowicki, rachowski (annopolski), Kalinowszczyzna, Wieniawa i zbuczynski. Niektóre z nich zostały z czasem włączone do sąsiednich kahałów – Kalinowszczyzna i „Piaski przy Lublinie” do kahału lubelskiego – w 1821 r.¹⁶, Zbuczyn do siedleckiego¹⁷ – zapewne w I ćw. XIX w., Wieniawa także do lubelskiego – w 1911 r.¹⁸.

Największe skupiska ludności żydowskiej w siedzibach kahałów (najczęściej w miastach) odnotowane w wykazie Paprockiego to: Lublin (790 „głów”), Łuków (383), a następnie (od 303 do 215 „głów”) Kazimierz, Radzyń, Kurów, Siedlce i Kock;

P. Sygowski, *Wąwolnica, woj. lubelskie. Cmentarz żydowski –teczka ewidencyjna* (m-pis w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie), Lublin 1992, s. 8. Księgi metrykalne dla wyznania mojżeszowego zachowane tu od 1826 r. mogą świadczyć o istnieniu wówczas w Wąwolnicy zorganizowanej gminy żydowskiej (*Archiwum Państwowe*, s. 201).

Określenie czasu powstania gminy niepewne. Według danych z portalu „Wirtualny Sztetl” najstarsza macewa na cmentarzu żydowskim w Seroczynie datowana jest na 1851 r.

W statystykach po I wojnie światowej w wykazie Gmin Wyznaniowych Żydowskich w pow. łukowskim odnotowano też samodzielną gminę w Adamowie (1923 r.) [APL, Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej: UWL), Wydział Społeczno-Polityczny (dalej: WS-P), sygn. 721], choć w 1924 r. jeszcze nie posiadała cmentarza i chowała swoich zmarłych na cmentarzu w Kocku [APL, Starostwo Powiatowe Łukowskie, sygn. 632, k. 45].

Sosnowica jest wymieniana w statystykach z 1923 r. [APL, UWL, WS-P, sygn. 728] i w 1927 r. [APL, UWL, WS-P, sygn. 831] w składzie gminy żydowskiej w Ostrowie Lubelskim – ale już wtedy był tu dom modlitwy i cmentarz, co sugeruje chęć usamodzielnienia się tamtejszej społeczności żydowskiej.

R. Kuwałek, *Urządowi rabinów lubelskiego Okręgu Bożniczego 1821-1939 (przyczynki do dziejów Gminy Żydowskiej w Lublinie [w:] Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, t. 1 (pod red. T. Radzika), Lublin 1995, s. 29.

E. Kopówka nie odnotowuje takiego faktu (E. Kopówka, *Żydzi siedleccy*, Siedlce 2001). Ilość Żydów w kahałach zbuczynskim w 2 poł. XVIII w. stale zmniejszała się [1765 r. – 122 „głowy”, 1778 r. – 95, 1790r. – 38]. Kahał ten zapewne został włączony do pobliskiego siedleckiego po roku 1815, kiedy miasto to zostało stolicą województwa podlaskiego i zaczęło bardzo szybko rozwijać się. Liczba ludności żydowskiej wzrosła w Siedlecach z 310 „głów” w 1790 r. do 3072 wszystkich Żydów w 1820 r. (zob.: E. Kopówka, s. 12). W okresie międzywojennym wieś Zbuczyn wchodziła w skład kahału siedleckiego (D. Mączka, *Żydzi w powiecie siedleckim w okresie międzywojennym* [w:] *Żydzi na Podlasiu*, Siedlce 2010, s. 307).

APL, RGL II, A IV 1911:236.

najmniejsze (od 38 do 100 „głów”) to: Włostowice, „Piaski przy Lublinie”, Biskupice, Baranów, Kalinowszczyzna, Zbuczyn, Wieniawa i Markuszów.

Podobnie w wykazie Paprockiego oddzielnie zapisani są płatnicy żydowscy należący do danego kahału, ale mieszkający w okolicznych wsiach, miasteczkach, karczmach i młynach. Zdecydowanie najwięcej odnotowano ich w kahałach lukowskim (980). Kolejne kahały to: radzyński (207 „głów” w 34 wsiach, 2 karczmach i młynie), lubelski (193 „głowy” w 44 wsiach i 5 karczmach), piasecki (także 193 „głowy” w 33 wsiach i karczmie), kocki (165 „głów” w 40 wsiach i 3 miasteczkach), kazimierski (141 „głów” w 27 wsiach, 1 miasteczku i 1 karczmie), siedlecki (139 „głów” w 29 wsiach) i baranowski (129 „głów” w 24 wsiach).

S. Jop w analizie opisanej przez niego części „Taryffy” porównał zawarte w niej dane z danymi ze spisu „głów żydowskich” z 1765 r. Podaje on, że w 1765 r. w 21 kahałach (w tych odnotowanych później przez Paprockiego) było 11481 opodatkowanych Żydów, podczas gdy 13 lat później podatek płaciło w nich już tylko 6637 „głów”, co stanowiło 57,8 % poprzedniego stanu. Największe różnice były w kahałach kurowskim (737 osób mniej), lubelskim (651) i kockim (403). Jedyny kahał, który odnotował wzrost liczby podatników to kazimierski (przybyło 29). Autor stawia pod znakiem zapytania poprawność spisu z 1778 r.¹⁹, co przy dokładności zapisu Paprockiego (wyszczególnienie wszystkich miejscowości w kahałach, wraz z ilością w nich opodatkowanych „głów”) jest zaskakujące.

W tej samej Księdze Grodzkiej Lubelskiej (sygn. 432), ale dużo dalej, oblatowana jest druga część tego poboru, nazwana „Taryffae Capitum Judeor~ in Pltu Lubll invenien~ oblata”²⁰. Wniesiony kilka miesięcy później do tej księgi dokument został spisany 15 lipca 1778 roku przez N. Ostaszewskiego i zatytułowany podobnie jak wspomniana wyżej – „Taryffa Głów Żydowskich w Województwie Lubelskim w Miastach ... niżej wyrażonych”. Jest to wykaz pogłównego w pozostałych, nie wymienionych przez Paprockiego 15 kahałach województwa – 12 kahałach w powiecie urządowskim i 3 brakujących z powiatu lubelskiego. Są to kahały (wpisane do księgi w kolejności alfabetycznej): bełżycki, biłgorajski, bychawski, frampolski, gorajski, janowski (Janów Lubelski), józefowski (Józefów nad Wisłą), kraśnicki, lubartowski, łączyński, modliborzycy, opolski (Opole Lubelskie), rachowski (Annopol), wysocki (Wysokie) i zaklikowski. Istotną różnicą pomiędzy zapisami Paprockiego i Ostaszewskiego jest dokładność zapisu. Ostaszewski odnotował jedynie nazwę kahału i ogólną liczbę należących do niego „głów”, bez podziału na miasto

Jop, s. 147-151.

APL, KGrLub RMO, sygn. 432/21593, k. 1113v-1116v.

KAHALY NA TERENIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO W 1778 ROKU

szczególnie w tych, w których później powstawały Chodel, Urzędów, Zakrzówek²¹.

siedzibę kahału i na wsie oraz miasteczka do niego należące. Oblata jego części „Taryffy” zajmuje zaledwie 7 stron, podczas gdy oblata dokumentu „Taryffy” spisane przez Paprockiego zajmuje 75 stron. Mimo lakoniczności zapisu Ostaszewskiego dokument ten jest cennym uzupełnieniem wspomnianej wyżej i omówionej przez S. Jopa „Taryffy” Paprockiego. Jego odnalezienie umożliwia pełniejszą analizę tak wcześniejszych jak i późniejszych spisów ludności żydowskiej województwa lubelskiego, głównie dynamikę demograficzną ludności żydowskiej w poszczególnych kahałach tego terenu. Jednak brak wyszczególnienia miejscowości wchodzących w skład kahałów nie pozwala na stwierdzenie jak kształtowała się populacja Żydów w miastach oraz miasteczkach i wsiach, gminy żydowskie (Kamionka,

¹ Gmina w Kamionce powstała ok. 1824 r., a na pewno przed 1826 r. [Zobacz: R. Kuwałek, P. Sygowski, *Z dziejów społeczności żydowskiej w Lubartowie* [w:] *Lubartów i Ziemia Lubartowska*, Lubartów 2000, s. 55; *Archiwum Państwowe*, op. cit., s. 200]. Gmina w Chodlu została wydzielona w 1869 r. z gminy w Opolu [A. Trzeciński, *Chodel* (hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”, Lublin 1990 – m-pis w Żydowskim Instytucie Historycznym [dalej: ŻIH]). Gmina w Urzędowie powstała w końcu XIX w. [A. Trzeciński, *Urzędów* (hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”, Lublin 1989 – m-pis w ŻIH)]; dom modlitwy wymieniony w statystyce z 1895 r. [APL, Rząd Gubernialny Lubelski II (dalej: RGL II), A IV 1895:84, k. 35]. W okresie międzywojennym, w 1922 r. Urzędów wymieniony w składzie gminy żydowskiej w Annopolu [UWL, WS-P, sygn. 784, s. 2], a w 1927 r. w gminie w Zaklikowie [UWL, WS-P, sygn. 787, s. 13-17]. Dom modlitwy w Zakrzówku jest też wymieniony w statystyce z 1895 r., ale dopiero w 1910 r. odnotowano utworzenie tu samodzielnego okręgu bóżniczego [RGL II, A IV 1910:72] – w okresie międzywojennym gmina odrodzona w 1933 r. [UWL, WS-P, sygn. 731, s. 28].

Komplet danych z tych dwóch oblatowanych „Taryff” pozwala stwierdzić, że kahały w województwie lubelskim w 1778 r. są takie same jak w 1765 r., natomiast okazuje się, że liczba odnotowanej w nich opodatkowanej ludności żydowskiej w porównaniu z danymi z 1765 r. jest procentowo jeszcze mniejsza, niż ta obliczona przez S. Jopa. We wszystkich 36 kahałach województwa lubelskiego w 1765 r. było 20113 opodatkowanych Żydów, natomiast w 1778 r. już tylko 10793, co stanowi 53,66 % poprzedniego stanu. Mniejszą ilości podatników odnotowano we wszystkich 15 kahałach wymienionych przez Ostaszewskiego – największą różnicę w kahale kraśnickim (o 815 osób), bełżyckim (o 599), józefowskim (o 532), lubartowskim (o 431), łączyńskim (o 409); najmniejszą w kahałach wysokim (o 77) i frampolskim (o 51).

Trudno uwierzyć, żeby w miarę stabilnych czasach populacja ludności żydowskiej, a właściwie opodatkowanych „głów” zmniejszyła się o prawie połowę. Być może „Lustratorowi przysięgli” bazowali na danych dostarczanych przez poszczególne kahały – innych dla 1765 r. i innych dla 1778 r., np. z powodu tego, że po podwyższeniu pogłównego z 2 złotych do 3 złotych od osoby, płatnikami mogli zostać wyznaczeni tylko bogatsi Żydzi w danym kahale. Na taki sposób pobierania po-głównego może wskazywać praktyka funkcjonowania gmin żydowskich, znana lepiej z dokumentów z XIX w., kiedy na potrzeby gminy opodatkowywali się tylko bogatsi w danym czasie Żydzi. Potwierdzenie tego przypuszczenia wymaga jednak dalszych badań.

Ponieważ opublikowany jest też spis poboru pogłównego od Żydów Korony z roku 1790²², warto przy analizie spisu z 1778 r. sięgnąć również po te dane. Wykaz z 1790 r. jest interesujący, gdyż zawiera informacje o liczbie „głów” żydowskich oddzielnie w mieście siedzibie kahału i oddzielnie w „parafii” do niego należącej (wsiach i miasteczkach), a także podaje sumę podatników w całym kahale. W przypadku województwa lubelskiego do kompletu danych brak jest niestety informacji o kahale frampolskim²³, dlatego liczba „głów” odnotowana w tym kahale we wcześniejszych spisach nie będzie brana przy poniższej analizie pod uwagę (był to jeden z mniejszych kahałów województwa – w 1765 r. podatek płaciło 191 „głów”, a w 1778 r. – 140). Liczba opodatkowanych Żydów w województwie lubelskim (po odliczeniu kahału frampolskiego) z 10653 „głów” w 1778 r. zwiększyła się do 14365 „głów” w 1790 r., czyli o 3712 płatników (34,8 %).

Wzrost ilości Żydów płacących podatek odnotowano w 1790 r. w większości kahałów – największy w lubelskim (o 877 osób), następnie kolejno w lubartow-

skim (o 419), kurowskim (o 348), kraśnickim (o 305), łączyńskim (o 239) i opolskim (o 206). W kilku kahałach zanotowano stagnację – wzrost ilości opodatkowanych „głów” o kilkunaście osób (kahały czemiernicki, gorajski, józefowski, radzyński i za-klikowski), a w kilku odnotowano też zmniejszenie się liczby podatników (kahały kocki, zbuczyński, radzyński, siedlecki i modliborzycy). Najwięcej podatników ubył w kahale kockim – ich liczba spadła z 380 do 299. W samym Kocku liczba „głów” zmniejszyła się o 95 osób, co jest dosyć zaskakujące skoro w kahale tym odnotowano w 1765 r. 793 „głowy”²⁴, a w 1787 r. 850 Żydów w samym mieście²⁵.

Jeśli chodzi o wielkość kahałów w roku 1790 to najliczniejszym w województwie był ponownie (tak jak w 1765 r.) kahał lubelski liczący 1860 „głów” (1578 Żydów w mieście i 282 w okolicznych wsiach). Co prawda wzrosła nieco ilość Żydów we wsiach kahału łukowskiego (z 922 do 1029), a w Łukowie nieznacznie spadła (z 383 do 343), ale za to w Lublinie istotnie wzrosła (z 790 do 1578). Kolejne kahały pod względem wielkości (od 1006 do 508 „głów”) to podobnie jak wcześniej (choć w nieco innej kolejności): lubartowski, kraśnicki, kurowski, kazimierski, łączyński i biłgorajski. Do grupy największych kahałów powrócił kurowski (liczba „głów” w nim wykazywała w kolejnych poborach duże wahnięcia – z 1092 w 1765 r. spadła dosyć zaskakująco do 355 w 1778 r., a następnie wzrosła do 703 w 1790 r.) i dołączyły łączyński i biłgorajski²⁶. Najmniejsze kahały (od 38 do 143 „głów”) to podobnie jak w 1778 r.: zbuczyński (w 1790 r. już tylko sam Zbuczyn), kahał wysocki, „Nowy Kazimierz” czyli Piaski przy Lublinie, rachowski (annopolski), biskupicki, włostowic-ki, Wieniawa i Kalinowszczyzna. W niektórych małych kahałach liczba płatników zwiększyła się dwukrotnie (co i tak nie zmieniło ich pozycji). Taki wzrost zanotowano w kahałach „przy” Lublinie: piaseckim, na Kalinowszczyźnie, na Wieniawie, a także w Głusku – zapewne ze względu na bliskość miasta. Wzrosła także ilość Żydów w kahale włostowickim, co wiązało się z rozwojem Puław od 1784 r., kiedy stały się one rezydencją Czartoryskich²⁷.

Największe skupiska „głów” żydowskich w miastach województwa lubelskiego w 1790 r. (od 1578 do 421 „głów”) to kolejno: Lublin, Lubartów, Kraśnik, Kurów i Łęczna. W większości miast (w 23) skupiska Żydów były średniej wielkości (od 351

²⁴ Kleczyński, Kulczycki, s. 398.

²⁵ H. Mierzwiński, *Ludność żydowska w dziejach miasta Kocka* [w:] *Żydzi na Podlasiu* (pod red. Z. Chyry-Rolicz, R. Tara siuk, E. Kopówki), Siedlce 2010, s. 116.

²⁶ Tak znaczne różnice w liczbie opodatkowanych Żydów w kahale Kurowskim – w niezbyt odległych odstępach czasu – wymagają dalszych badań. Wzrost liczby podatników w Łęcznej związany był z rozwojem miasta jako miejsca jednych z największych jarmarków w Rzeczypospolitej. Zobacz: P. Sygowski, *Bożnica w Łęcznej, woj. lubelskie. Dokumentacja naukowo-historyczna*, Lublin 1990, s. 27, 37 (m-pis w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie). W Biłgoraju wzrost ten wiązał się zapewne z rozwojem sitarstwa w mieście: P. Sygowski, *Żydzi w Biłgoraju w XIX wieku w świetle materiałów archiwalnych (1810–1875)* [w:] *Biłgoraj czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma*, red. M. Adamczyk-Garbowska, B. Wróblewski, Lublin 2005, s. 33-73.

²⁷ Tegoż, *Puławy* [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”, Lublin 1992 (m-pis ZIH)].

²² Guldon, Stępkowski, s. 127-128.

²³ W wykazie z 1790 do składu kahałów województwa lubelskiego dołączone zostały 3 kahały z ziemi stężyckiej województwa sandomierskiego (Bobrowniki, Łysobyki [dziś Przytoczno] i Żelechów) [Guldon, Stępkowski, s. 127], choć teren ten został włączony do województwa lubelskiego dopiero w 1793 r. [Ćwik, Reder, s. 53].

do 118 „głów”). Największe z tych skupisk (powyżej 300 „głów”) to: Biłgoraj, Łuków, Józefów (nad Wisłą), Kazimierz, Janów (Lubelski) i Siedlce. Siedem miasteczek i przedmieść będących siedzibą kahałów z najmniejszą liczbą Żydów (poniżej 100 „głów” – od 99 do 38) to: Baranów, Biskupice, Rachów (Annapol), Piaski przy Lublinie, Wysokie, Włostowice i Zbuczyn.

W 1790 r. najwięcej Żydów w „parafii” – czyli wsiach i miasteczkach należącymi do danego kahału (poza miastem – siedzibą władz kahału) było, tak jak poprzednio, w kahale łukowskim (1023 „głowy”). Z pozostałych „parafii” kolejne pod względem wielkości (282 do 230 „głów”) to: lubelska, kraśnicka, piasecka, kazimierska i lubartowska. Najmniej Żydów (od 7 do 91 „głów”) było we wsiach i miasteczkach „parafii”: wysockiej, biskupieckiej, rachowskiej, głuskiej, józefowskiej, gorajskiej, zakli-kowskiej, siedleckiej, włostowickiej, janowskiej, modliborzycyckiej i czemiernickiej.

Generalnie różnice w ilości płatników podległego pomiędzy wykazem z roku 1778 i 1790 nie są zbyt duże (zob. Tabela) i taki wzrost liczby „głów” można ocenić jako proporcjonalny i dosyć prawdopodobny.

Porównując dane o liczebności „głów” w kahałach w trzech wspomnianych wykazach (1765, 1778, 1790) przede wszystkim zwraca uwagę wspomniana już wyżej duża różnica ilości płatników podatku pomiędzy najwcześniejszym z tych wykazów, a kolejnymi. Warto zwrócić uwagę, że mimo to kolejność kahałów pod względem wielkości w tych trzech spisach nie zmieniała się aż tak bardzo. Największymi kahałami według tych trzech wykazów były: lubelski, łukowski, kraśnicki, lubartowski i kurowski, z których łukowski z lubelskim tylko w 1778 r. zmieniały się miejscami. Wówczas także kolejnym po nich został kahał lubartowski, a czasowo spadł kurowski (o czym było wyżej). W 1765 r. kolejnymi kahałami po wyżej wymienionych były bełżycki i józefowski, które w następnych wykazach odnotowywane są już jako mniejsze kahały. Ich miejsce zajęły lepiej rozwijające się kahały kazimierski i biłgorajski, do których w 1790 r. dołączył łączyński.

Podobnie najmniejszymi w tych trzech wykazach były na ogół te same kahały, mogła jedynie zmieniać się ich kolejność. W 1778 r. najmniej licznymi kahałami (poniżej 100 „głów”) były: Piaski „przy Lublinie”, biskupicki, wysocki, włostowicki, ra-chowski, zbuczynski i wieniawski. Z wcześniejszego wykazu (1765 r.) do tej grupy weszły kahały przylegające do Lublina – wieniawski i Kalinowszczyzna, a do grupy kahałów średniej wielkości dołączył frampolski. Jeśli by wziąć pod uwagę liczbę podatników w miasteczkach to w 1790 r. najmniej opodatkowanych „głów” (od 38 do 99) odnotowano w: Zbuczynie, Włostowicach, Wysokiem, Piasku „przy Lublinie, Ra-chowie (Annapolu), Biskupicach i Baranowie.

Niewątpliwie wykaz opodatkowanych „głów” żydowskich we wszystkich kahałach województwa lubelskiego w 1778 r. wzbogaca naszą wiedzę o ludności żydow-

skiej w tym regionie w czasach Rzeczypospolitej. Jest on istotnym dla dalszych badań nad historią, geografiją i demografią tej społeczności na Lubelszczyźnie. Szczególnie ciekawa jest część „Taryffy” spisana przez Paprockiego, która jest jako materiał źródłowy szczególnie dokładny warta jest opublikowania i dalszej analizy. Ciekawym jej elementem jest wykaz zasiedlenia przez Żydów wsi i miasteczek, który warto porównać choćby z wykazem zasiedleniem ludności żydowskiej województwa lubelskiego sporządzonym w 1819 r.²⁸ „Taryffa” ta może być też ciekawym przyczynkiem do badań nad mechanizmami funkcjonowania kahałów w ostatnich latach istnienia Rzeczypospolitej. Sugeruje też kierunek badań nad tymi mechanizmami i wnioskami z nich płynącymi dla precyzyjności badań demograficznych. Istotnym elementem tych badań winna być szersza kwerenda archiwalna.

Uzupełnieniem powyższych rozważań jest nowa wersja mapy opracowanej przez S. Jopa do jego artykułu. Zmiany polegają tylko na wprowadzeniu nowej nazwy mapy i nowych podpisach w Legendzie. Z pierwszej wersji mapy zostało wykreślone też miasteczko Kamionka, o której kahale nie ma informacji w wykazie Paprockiego (i Ostaszewskiego) gdyż gmina żydowska powstała tu (jak wspomniane było już wyżej) w końcu 1 ćwierci XIX w.

Tab.: Ilość Żydów płacących podległe w kahałach województwa lubelskiego w 1778 r. – w porównaniu z ilością podatników żydowskich w 1765 i 1790 r.

	Kahały woj. lubelskiego	1765 razem w kahale	1778 miasto	1778 wsie	1778 razem w kahale	1790 miasto	1790 wsie	1790 razem w kahale
1	Baranów	513	69	129	198	99	146	245
2	Bełżyce	946			347	270	156	426
3	Biłgoraj	661			418	351	157	508
4	Biskupice	60	46	5	51	90	8	98
5	Bychawa	413			216	183	150	333
6	Czemierniki	325	147	45	192	136	91	227
7	Frampol	191			140			
8	Głusk	333	136	41	177	150	50	200
9	Goraj	332			224	194	59	253
10	Janów [Lubelski]	461			273	314	70	384
11	Józefów [n/Wisłą]	924			392	343	51	394
12	Kalinowszczyzna	325	70		70	143		143
13	Kazimierz [Dolny]	415	303	141	444	337	237	574
14	Kock	793	215	165	380	120	179	299

P. Sygowski, *Liczba ludności żydowskiej w wykazie statystycznym województwa lubelskiego z 1819 r.*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2011, R. I, nr 1, s. 147-156.

15	Końskowola	569	195	36	231	218	122	340
16	Kraśnik	1343			528	558	265	823
17	Kurów	1092	255	70	355	521	182	703
18	Lubartów	1018			587	776	230	1006
19	Lublin	1634	790	193	983	1578	282	1860
20	Łęczna	724			315	421	133	554
21	Łuków	1569	383	922	1363	343	1029	1372
22	Markuszów	356	100	82	182	138	123	261
23	Modliborzyce	350			240	145	90	235
24	Opole [Lubelskie]	487			272	291	187	478
25	Ostrów [Lubelski]	344	119	90	229	149	161	310
26	Parczew	454	120	83	203	205	131	336
27	Piaski przy Lublinie	104	42		42	71		71
28	[w 1790 r. Nowy							
29	Kazimierz]							
30	Piaski	602	139	193	332	245	240	485
31	Rachów [Anno-	173			69	72	13	85
32	pol]							
33	Radzyń [Podlaski]	797	273	207	480	284	180	464
34	Siedlce	531	243	139	382	310	65	375
35	Wieniawa	403	95		95	118		118
36	Włostowice	146	38	24	62	47	68	115
	Wysokie	123			46	53	7	60
	Zaklików	480			180	130	62	192
	Zbuczyn	122	89	6	95	38		38

Źródło: J. Kleczyński, F. Kulczycki, *Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf roku 1765*, „Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności” 1894, t. 1; Z. Guldon, L. Stępkowski, *Spis ludności żydowskiej z 1790 roku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1986, nr 3-4 (139-140), s. 123-130.

More about Taryffa Głów Żydowskich' in the Lublin Voievodship, 1778

[Inventory Tax of Jews in the Lublin Voievodship, 1778]

Statistical and demographic data are very important in studies on Jewish history in Poland. There are tax documents of 36 *kehillas* in the Lublin Voievodship dating from 1778 in the Lublin State Archive. It is surprising that the Jews paying taxes in 1778 was 10 793, whereas in 1765 - 20 113. Most tax payers in 1778 was Łuków (in the town three times less than in the surrounding villages), then Lublin, Lubartów, Kraśnik, Radzyń, Kazimierz and Biłgoraj (from 1368 to 418). *Kehillas* with the lowest number of payers are: Wieniawa, Zbuczyn, Kahnowszczyzna, Rachów, Włostowice, Biskupice, Wysokie and Piaski Lubelskie (from 95 to 42 taxpayers). According to a tax census of 1790, the number of taxpayers in 36 *kehillas* rose slightly to 14 365 (without Frampol). List of 1778 fills an important gap in research on Jewish settlement in the Lublin region.